

Til Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet

Om de vitenskapelige språksamlingene og behov for dokumentasjon for de språk som Norge har ansvar for

Uttalelse vedtatt av fagrådet for normering og språkbobservasjon i Språkrådet 24.11.2014

Fagrådet for normering og språkbobservasjon i Språkrådet ønsker med dette å gi et innspill til hvordan et dokumentasjonsmiljø for språk som Norge har ansvar for, bør se ut, om de vitenskapelige språksamlingene ved Universitetet i Oslo skal bli tilfredsstillende ivaretatt. Vi gir innspillet til både Kunnskapsdepartementet og Kulturdepartementet, fordi departementene deler ansvar for språksamlingene, og fordi begge departement har bruk for at ordbøkene og de andre produktene som er utviklet fra og bygger på språksamlingene, er i god skikk og operative.

Det som beskrives nedenfor, er da ikke en minimumsløsning som svar på den nåværende resurskrisen for språksamlingene, men en løsning basert på grunnlagsdokumentene fra Vogt-komiteens arbeid og den senere stortingsbehandlingen, samt språksamlingenes funksjon, utvikling og virksomhet i tiden etter administrativ tilordning til Universitetet i Oslo i 1972.

Alle forslag og vurderinger har utgangspunkt i brevet «Norsk ordbokpolitikk» fra Språkrådet til Kulturdepartementet 3.3.2014 med vedlagt notat.¹

Premisser. Vi antar at det foretrukne er en løsning som tar vare på alle forutsatte funksjoner ved språksamlingene, gir lavest mulige kostnader og mest mulig synergi. Dette forutsetter en sterk sentralenhet der ulike faggrupper kan styrke hverandre, og en enhetlig IKT-løsning skapt tverrfaglig av fagspesialister med forskerkompetanse både innenfor språk og IKT. Oppsplitting på enkelte punkt kan være mulig, men vil medføre mer administrasjon og flere ansatte, fordi en mister noe av synergien. Dette er de samme grunner som gjaldt da språksamlingene i sin tid ble samlet ved UiO², og dette hensynet styrkes av de siste tjuetre års sammenhengende digitalisering innenfor samme ramme.³

Funksjon. Alle språksamlingene er satt i gang før 1950, og er dermed eldre enn den fast organiserte normeringsvirksomheten som kom i gang i 1952 med Norsk språknemnd. Språksamlingene er skapt for og har fungert som støtte for språkdyrking i Norge i hele sin levetid. Det er ikke mulig for Språkrådet å utføre sine oppgaver innenfor normering og språkbobservasjon uten det solide faktaunderlaget som språksamlingene representerer. Det er vesentlig at samlingene for bokmål og

¹ Se brev <http://www.sprakradet.no/upload/Aktuelt/Brev%20om%20ordbokpolitikk.pdf> og notat <http://www.sprakradet.no/upload/Aktuelt/Notat%20om%20norsk%20ordbokpolitikk.pdf>.

² Spørsmålet om språksamlingenes funksjon og arbeidsvilkår ble grundig drøftet i Stortinget som følge av Vogt-komiteens utredning. I Innstilling fra Kirke- og undervisningskomiteen om språksaken (Innst. S. nr. 189, jfr St.meld. nr. 15 for 1968/69) heter det: «Når det leksikografiske instituttet skal skipast, vil det vere viktig at det får arbeidstilhøve som svarar til dei arbeidsoppgåvene det skal ha. Vogt-komiteen legg vekt på gransking av norsk språk. Dette vil auke interessa for ordboksverka, slik at instituttet må ta på seg mange oppgåver i tillegg til det arbeidet ordboksverka gjer no. Det vert viktig at instituttet får dei resursar som må til.» (Stortingstidende 1970 s. 2733).

³ Fra og med Dokumentasjonsprosjektet (1992–97); se Sluttrapport (<http://www.dokpro.uio.no/sluttrapp.pdf>) s. 89-109.

nynorsk holdes samlet, og er sammenlignbare. Vi understreker behovet for sammenhengende drift i nært samarbeid med Språkrådet, uansett hvilken organisatorisk løsning som velges.

Språksamlingene fungerer på tvers av sektorer som verktøy for bruken av norsk språk i hele det norske samfunnet. For Språkrådet er behovet for et fungerende samlingsmiljø akutt, både når det gjelder drift og ajourhold av Bokmålsordboka (BOB), Nynorskordboka (NOB) og Ordbanken og for stedsnavnsamlingene. Konkrete oppgaver som Språkrådet er pålagt å løse, står i fare for å bli skadelidende, og planlegging for årene framover blir svært vanskelig. Legitimiteten til BOB og NOB er uhyre viktig. Begge ordbøker må ivaretas i sterke fagmiljøer med likeverdig status innenfor samme organisatoriske ramme, der fagmiljøene kan ha gjensidig nytte av hverandres kompetanse.

Forhistorie. Det som skal tas vare på, svarer til virksomheten ved tre tidligere enheter ved Universitetet i Oslo. I tillegg skal samlingsenheten kunne ta mot nye oppgaver og bestillinger.

De tre enhetene ved UiO var Norsk målførearkiv, Norsk leksikografisk institutt og Institutt for navnegransking (før det Norsk stadnamnarkiv). Alle tre ble lagt inn som avdelinger i Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap (INL) i 1991⁴. Siste stilling ved Norsk målførearkiv forsvant i 2005 ved naturlig avgang. I 2005, som følge av videre omorganisering, ble samlingsvirksomheten lagt under Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN), og avdelingsstrukturen falt bort. Det som har vært gjort av samlingsarbeid etter år 2000, er for det meste finansiert via Norsk Ordbok 2014-prosjektet, eller eksterntfinansiert, ettersom språksamlingene ikke har hatt egne driftsbudsjett i perioden. Dette har ført til at samlingene for norrønt, bokmål og navn har et betydelig etterslep sammenlignet med nynorsk og målføre.

Størrelse og faggrupper. I 1992, før innlemming i Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, var det knyttet 23 førstestillinger for forskere til samlingene for bokmål, nynorsk, norrønt, navn og målføre (talemål).⁵ I tillegg kom 4,5 administrative stillinger, som omfattet forskingsstøtte. Ingen faggruppe hadde mindre enn 3 vitenskapelig ansatte. En faggruppe som skal ha kapasitet til å lede og drive større vitenskapelige prosjekter, slik Stortinget ønsket ved opprettelsen av Norsk leksikografisk institutt⁶, kan ikke være mindre. I en samlokalisert løsning bør hver faggruppe ha minst tre vitenskapelige stillinger. Dersom en velger å dele fagmiljøene på flere institusjoner (og steder) må faggruppene være større, og ha egen administrativ støtte på hvert sted.

Etter vår mening er det nødvendig å ha grupper med fagspesialister innenfor hvert av de nevnte områdene. Arbeid med de ulike språksamlingene er virksomhet som krever omfattende kildekunnskap og kontekstkunnskap innenfor den aktuelle fagsektoren, inkludert omfattende kunnskaper om aktuell teori og metode, som vil være noe ulik. En lingvist- eller nordistutdannelse innenfor andre områder enn fagsektorens er derfor ikke adekvat. Liksom innenfor andre fag kreves det en godkjent spesialistutdannelse, som her vil være fullført mastergrad og ph.d. innenfor den aktuelle fagsektoren.

Samlingene – innhold og volum. Samlingene omfatter tekst, lyd og bilder. Primærmediene for samlingselement fra før 1990 er papir (seddelsamlinger, boksamlinger, manuskripter etc.), lydbånd, fotografier og tegninger (kart). Mye er digitalisert etter 1990, men langt fra alt. De fysiske samlingene

⁴ Se Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap: Verksemdsplan 1992 s. 1 pkt 1 Innleiing.

⁵ Se Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap: Verksemdsplan 1992 s. 4–6 pkt 1.2.2 Stillinger.

⁶ Se merknad 2 ovenfor.

er lagret i stålskap. Oppbevaring krever mye plass under bygningsmessig sikre vilkår for arkivmaterialer, og må følge de fagansatte.⁷

Digitalt utgjør i dag samlingene noe under 75 terrabyte, lagret på disk hos Universitetets sentrale IKT-tjeneste (USIT), UiO. De digitaliserte samlingene ivaretas av Enhet for digital dokumentasjon ved ILN. Programmeringsinnsatsen bak samlingene svarer til om lag 2 årsverk utvikling og programmering per år siden 1991, da Dokumentasjonsprosjektet tok til, dvs. 66 årsverk i alt. Nøyaktige tall for assistenthjelp etter 2000 foreligger ikke, men i perioden 1991–1997 gikk det noe over 98 årsverk til digitalisering av språksamlingene.⁸ Disse tallene omfatter ikke ordinær systemdrift, vedlikehold av maskinpark etc., som har vært ivaretatt av USIT og HF, UiO.

Samordnet IKT-løsning. Fagrådet for normering og språkbobservasjon mener det er vesentlig at samlinger og samlingsprodukter holdes innenfor en og samme IKT-løsning, og slik bygger videre på arbeidet som begynte ved UiO først på 1990-tallet. Språksamlingene og ordboksressursene som bygger på samlingene, er i dag ikke separate komponenter. De er system av interaktive databaser, som henter informasjon fra hverandre og kan brukes til mye mer enn ordboksdatabaser. Dersom dette blir stykket opp, vil vesentlige funksjoner bli borte. Vi nevner som eksempel at artikkelhodene i Bokmålsordboka og Nynorskordboka, med ordklasse, bøyning og leddeling, genereres direkte fra Ordbanken. Ordbanken er samtidig lager for all eksplisitt normering som Språkrådet gjør, og inneholder informasjon om tidligere normering. Den er også brukt til andre analyseoppgaver for norsk språk. Norsk Ordbok på nett vil, skilt fra samlingene, blant annet miste lenkene per artikkel til underlagsmaterialet, til kart, systemet for geografiske opplysninger, og bibliografidatabasen. Underlagsmaterialet for Norsk Ordbok og Det norske litterære ordboksverk ble brukt for Bokmålsordboka og Nynorskordboka, og vil måtte brukes igjen når disse ordbøkene revideres. Vedlagte illustrasjoner viser noe av sambandet mellom de ulike digitale komponentene. De nåværende løsningene er gjennomarbeidde og svært kostnadseffektive. Oppdeling vil gi funksjonsfall og økte kostnader. Vi viser til illustrasjon i vedlegg, som viser noen eksempler på komponentoppdeling og samvirke mellom komponenter. Om ønskelig kan det gis videre kommentarer til bildene.

Kompetanse. Språksamlingene må i framtida kunne ta seg av de før nevnte fem fagområdene for norsk. Det er også behov for stab med vitenskapelig kompetanse og prosjektlederkompetanse til å ta seg av dokumentasjon for språkene norsk tegnspråk, samisk, kvensk, romani og romanes. Språksamlingene må også ha i sin stab vitenskapelige stillinger for digital humaniora, som er avgjørende for vitenskapelig oppgradering, tilrettelegging og publisering. Tjue vitenskapelige stillinger er derfor et reelt minstemål om senteret skal være arbeidsført innenfor alle fagområder. I tillegg kommer administrative stillinger. Behovet her vil være avhengig av hvilken organisasjonsform som velges, men det må være rom for vitenskapelige støttefunksjoner (IKT-ingeniører, arkivassistenter).

Kapasitet. Språksamlingene må kunne ta på seg vitenskapelige prosjekter og søke midler fra de ordinære kanaler for forskningsfinansiering, på egen hånd og i samarbeid med andre vitenskapelige institusjoner. Som institusjon eller avdeling må enheten ha nok driftsmidler til å holde oppe

⁷ Samlingene er flyttet to ganger etter år 2000, og fysisk volum er derfor godt kartlagt. Dokumentasjon finnes ved ILN, UiO.

⁸ Dokumentasjonsprosjektet: Sluttrapport s. s. 89-90 og 100.

eksisterende samlinger som digitale resurser og fortsette digitalisering og digital tilrettelegging av materiale. Det bør være mulig å delta i undervisning og veiledning inkludert ph.d.-nivå i samarbeid med universitet og høyskoler.

Mandatet for språksamlingsinstituttene ved Universitetet i Oslo omfattet etter stortingsbehandlingen i 1970 utbygging og tilrettelegging av språksamlingene for vitenskapelig virksomhet, prosjektarbeid (ordboksproduksjon), rådgiving og samarbeid med andre vitenskapelige samlingsmiljøer, der Universitetet i Bergen er særlig nevnt. Bruk av datamaskinell språkbehandling i det videre arbeidet var forutsatt. Dette bør også være rammen for virksomheten ved et dokumentasjonssenter for språk som Norge har ansvar for.

Organisasjon og styring. Fagrådet for normering og språkobservasjon mener at den beste løsningen for språksamlingene er et dokumentasjonssenter for språk som Norge har ansvar for. Språksamlingene bør uavhengig av organisatorisk tilknytning ha eget **mandat**, administrativ ledelse og budsjett.⁹ Det bør ha en direktør med vitenskapelig fagkompetanse som øverste leder for all virksomhet. Så lenge språksamlingene var organisert i enheter med klare mandat, var de skjermet. Reduksjonen i antall stillinger og faglig handlefrihet begynte med innordningen i en enhet som ikke hadde drift og utvikling av språksamlinger som formål.

Lokalisering. Kjernesamlingene som i dag er knyttet til UiO, bør holdes samlet i en ny organisasjonsform, og ha ansvar for de ordbokresursene som er bygd opp over eksisterende samlinger. Det er ikke nødvendig eller ønskelig at all faktisk vitenskapelig samlingsvirksomhet for språk som Norge har ansvar for, skal ligge ved denne enheten, men den bør ha som oppgave å bistå og samordne slik virksomhet i den grad det er ønsket og mulig.

Oddrun Grønvik (leder)
Helge Dyvik (nestleder)
Gisle Andersen
Sturla Berg-Olsen
Marit Hovdenak
Torodd Kinn
Marit Julien
Inge Særheim

⁹ Jf. Norsk ordbokpolitikk. Notat fra Språkrådet til Kulturdepartementet 3. mars 2014. pkt 1.6, særlig underpkt. Institusjonsform.